

Prof. dr LJUBIŠA ADAMOVIĆ, Ekonomski fakultet, Beograd

RASKORAK IZMEĐU SAVREMENIH GRAĐANSKIH TEORIJA I REALNIH KRETANJA U SVETSKOJ PRIVREDI

Tendencije razvoja savremene svetske privrede, naročito u godinama posle drugog svetskog rata, umnogome su nametnule potrebu da se i sa teorijskog stanovišta osvetljavaju putevi daljeg razvoja tih kretanja i nametnule su tu potrebu ekonomskoj teoriji u celini, bilo da je reč o marksističkom, nemarksističkom bilo antimarksističkom pristupu.

U okviru ovog rada osnovna pažnja biće koncentrisana na neke od važnijih stavova savremenih teorijskih formulacija u domenu svetske privrede i međunarodnih ekonomskih odnosa, pre svega u redovima građanskih pisaca. Radovi pisaca marksista nisu uzeti u obzir za detaljnija razmatranja budući da bi to nametalo druge okvire ovom prilogu. Istovremeno, postoji još jedan, daleko značajniji, razlog što se autor opredelio za analizu teorijskih doprinosa građanskih pisaca. Reč je o relativno slabom angažovanju marksista kako u socijalističkim, tako i u kapitalističkim zemljama u osvetljavanju niza aktuelnih problema razvoja svetske privrede i međunarodne ekonomske saradnje. U ovom domenu ubedljivo su brojnije angažovani nemarksistički pisci, i oni — kako brojem svojih radova, tako i često veoma razrađenom metodologijom, analitičkim, iako često samo pozitivističkim pristupom problemu — daju doprinos u ovoj oblasti koji ne može da se potcenjuje, a pogotovo da se ignoriše. Nezavisno od toga u kojoj meri stavovi i zaključci tih pisaca mogu da se prihvate, oni u savremenoj fazi daju određeni doprinos razvoju ekonomske doktrine u svetskoj privredi.

Postoji čak osnova za tezu da je u redovima marksističkih pisaca ova oblast relativno slabo zastupljena i među autorima koji žive u socijalističkim i među onima koji žive i rade u kapitalističkim i nerazvijenim zemljama. Verovatno postoje neki faktori koji su uslovlili takav odnos marksističkih autora prema proučavanju među-

narodne ekonomske problematike. Neke od njih pomenuli bismo ovom prilikom:

— u radovima klasika marksizma međunarodni aspekt proširene reprodukcije i analiza kapitalističkog sistema kao celovitog sistema proizvodnje, razmene, raspodele i potrošnje, nije data u jednom celovitom obliku i na jednom mestu;

— u praksi razvoja socijalističkog društva, od 1917. godine navodimo, bez obzira na tendenciju povećavanja broja zemalja koje su izlazile iz okvira svetskog kapitalističkog sistema, nametali su se prvenstveno problemi razvoja ekonomske osnove socijalističkog društva. Takvo stanje stvari je i pred teorijsku misao u socijalističkim zemljama postavljalo kao prioritetni zadatak izučavanja problematike ekonomskog razvoja i teorijsko osmišljavanje i osvetljavanje procesa ubrzanog privrednog razvoja. Zahvaljujući specifičnim uslovima izgradnje socijalizma u uslovima kapitalističkog okruženja, dok je SSSR bio jedina socijalistička zemlja, eksterni faktor i međunarodna ekonomska saradnja nisu bili od bitnog uticaja ni za praksu ni za teoriju privrednog razvoja. Osnovni potencijal marksističke ekonomske misli bio je usmeren ka izučavanju unutrašnjih ekonomskih problema. Međunarodna ekonomska saradnja tretirana je, svesno ili nesvesno, kao neka vrsta »nužnog zla«. Samim tim ovoj problematici je posvećivana minimalna pažnja;

— marksistički orijentisani ekonomski pisci u kapitalističkim zemljama više su se bavili kritičkom analizom unutrašnjeg privrednog i društvenog razvoja svojih zemalja ili kapitalističkog načina privređivanja u celini, a manje međunarodnim aspektima funkcionisanja tog istog sistema;

— marksisti u nerazvijenim zemljama su, pod uticajem stvarnosti svojih zemalja, takođe bili daleko više angažovani u analizi uslova za ubrzanu privredni razvoj. Ukoliko su se bavili međunarodnim aspektima ovog problema, to je više bilo u smislu kritike rezultata kapitalističke međunarodne podele rada nego li razvijanja sopstvenih zaokruženih teorijskih koncepcija o svetskoj privredi i međunarodnim ekonomskim odnosima. Kritika posledica kolonijalizma, sistema cena na svetskom tržištu, okolnosti pod kojima se obavlja međunarodna eksploatacija u kojoj razvijene kapitalističke zemlje eksploatišu manje razvijene — sve su to značajne teme koje se nalaze u radovima marksista i u kapitalističkim i u nerazvijenim zemljama, ali nema adekvatnih zaokruženih teorijskih koncepcija koje bi celovito predstavljale svetsku privredu;

— poslednji po redu razlog, ali ne i po značaju, razlog koji smatramo da treba ovom prilikom pomenuti, jeste i onaj koji se odnosi na stanje u domenu proizvodnih snaga u savremenim uslovima privređivanja u svetu. Razvijene kapitalističke zemlje obezbeđuju apsolutnu dominaciju u gotovo svim granama i sektorima proizvodnje i dominiraju svetskim tržištem sirovina, gotovih proizvoda, radne snage, tehnoloških novina i kapitala. One su u nekim grana-

ma industrije izgubile apsolutni monopol na svetskom tržištu, čime je bitno umanjena njihova ukupna moć, ali nije u osnovi poremećen njihov dominirajući položaj u svetskoj privredi. Ovo je jedan od faktora koji u domenu realnosti, odnosno u oblasti proizvodnih snaga, može da se iskoristi kao objašnjenje intenzivnog interesovanja građanskih ekonomista za teorije svetske privrede i pokušaja da se formira posebna teorija svetskog sistema privređivanja.

Drugim rečima, kapitalizam se u potpunosti afirmisao tek kada je postao jedinstven svetski sistem privređivanja, odnosno u fazi razvoja u kojoj je završen proces formiranja svetskog tržišta, sredinom XIX veka. Stoga, do danas u radovima građanskih pisaca, zbog objektivne uloge nacionalnih ekonomija njihovih zemalja, izučavanje međunarodne ekonomske problematike spada u integralni deo teorijskih preokupacija. O ovom se u »Komunističkom manifestu« kaže:

»Buržoazija je eksploatacijom svetskog tržišta dala kosmopolitski karakter proizvodnji i potrošnji svih zemalja. Na veliku žalost reacionara, ona je izvukla nacionalno tlo ispod nogu industrije. Uništene su prastare nacionalne industrije i uništavaju se svakodnevno još uvek. Potiskuju ih nove industrije koje po cenu života moraju da uvode sve civilizovane nacije, industrije koje više ne prerađuju domaće sirovine, već sirovine koje dolaze iz najudaljenijih zona, i čiji se fabrikati ne troše samo u zemlji već u isto vreme i u svim delovima sveta. Na mesto starih potreba, zadovoljavanih domaćim proizvodima, stupaju nove koje za svoje zadovoljenje traže proizvode najdaljih zemalja i klimata. Na mesto stare lokalne i nacionalne samodovoljnosti i ograđenosti stupa svestrani saobraćaj, svestrana uzajamna zavisnost nacija. A kako je u materijalnoj, tako je i u duhovnoj proizvodnji. Nacionalna jednostranost i ograničenost postaje sve više moguća...«¹

Opredelili smo se za navođenje nešto dužeg teksta iz »Komunističkog manifesta« da i na ovom primeru dođe do izražaja vrednost ocene jednog stanja, formulisane sredinom XIX veka, ocene koja ni u čemu nije izgubila od svoje realne vrednosti za analizu kretanja u svetskoj privredi u savremenim uslovima.

Od poslednje trećine XIX veka formira se sistem jedinstvene kapitalističke svetske privrede i međunarodni sistem proširene reprodukcije ne ostvaruje se isključivo preko svetske trgovine i svetskog tržišta, preko trgovine gotovim proizvodima, već te veze postaju mnogo razvijenije. Sistemom izvoza kapitala i kretanjem radne snage razvija se integrativni proces svetskog sistema privređivanja,

¹ K. Marks — F. Engels: *Komunistički manifest*, iz knjige »Izbor iz literature...«, Organizacija SKJ Beograda, Centar za marksističko obrazovanje, str. 16.

i do današnjih dana, osnovno ponašanje u uslovima kapitalističkog sistema privređivanja u osnovi se nije promenilo.

Činjenica da postoje socijalističke zemlje Evrope i Azije zasad u ovoj oblasti nije imala svoj adekvatni odraz, niti je bitnije uticala na suštinske odnose između nacionalnih ekonomija. Ovom prilikom može samo uzgredno da se napomene da se čak ni u ekonomskim odnosima između socijalističkih zemalja nisu našli odgovarajući metodi, a još manje rešenja, za otklanjanje niza elemenata nejednakosti nasleđenih iz kapitalističkog sistema svetske privrede. Imajući ove elemente u vidu, nije teško da se shvati složenost situacije u kojoj se nalaze sve one zemlje koje treba da promene svoje mesto u međunarodnoj podeli rada, nezavisno od toga da li pripadaju nerazvijenim, socijalističkim ili kapitalističkim zemljama. Svaka promena mesta jedne zemlje ili dela sveta u sistemu međunarodne podele rada, budući da je taj sistem rezultat kapitalističkog razvoja svetske privrede i kapitalističke integracije svetske privrede ostvarene u uslovima kapitalističke međunarodne podele rada, zahteva da se u drugim delovima sveta izvrše odgovarajuća prilagođavanja. Taj problem se ne postavlja jedino ako je reč o zemljama čija nacionalna ekonomija nije bila bitnije integrisana u sistem svetske privrede, i čiji se planovi razvoja temelje na načelima ostvarivanja nacionalne ekonomske samodovoljnosti.

Imajući u vidu pre svega pisce koji su u toku XX veka pokušali da formulišu teorijske koncepcije o kapitalističkom svetskom sistemu privređivanja, dakle u fazi kada kapitalistički društveno-ekonomski sistem nije više bio i jedini sistem privređivanja, pada u oči da se gotovo u potpunosti ignoriše postojanje socijalističkih zemalja, odnosno postojanje opšte krize kapitalizma. I ako se i kada se ima u nekim slučajevima u vidu da te zemlje postoje, njihovo se postojanje tretira bilo uzgredno bilo prvenstveno sa stanovišta njihovog kvantitativnog učešća u pojedinim oblastima međunarodne privredne aktivnosti, dok se kvalitativni aspekt tog problema, po pravilu, isključuje.

S druge strane, postojanje velikog broja novooslobođenih zemalja, odnosno politička emancipacija bivših kolonija tretira se kao »povećan broj subjekata u međunarodnim odnosima«, a ne i kao otvaranje nove faze razvoja u svetskom sistemu privređivanja, budući da novooslobođene zemlje ne mogu da prihvate da i dalje zadržavaju (bez obzira na pojavne oblike) svoj podređeni položaj i da budu podvrgavane eksploataciji istog stepena intenziteta kojem su bile izložene dok su imale kolonijalni status. Kao što se na probleme mesta socijalističkih zemalja u svetskoj privredi gleda sa stanovišta tzv. teškoća da se uspostavi mehanizam saradnje sa zemljama u kojima postoji državni monopol spoljne trgovine, tako se u odnosu na nerazvijene zemlje gotovo svi ekonomski problemi tog dela sveta tretiraju kao pitanje određene vrste pomoći, na osnovi poslovnog ili paternalističkog pristupa, od nastojanja da se tim zemljama

nametnu pravila igre koja važe za razvijene kapitalističke zemlje u njihovim međunarodnim ekonomskim odnosima, do stava da je nerazvijenim zemljama potrebno da se pruža ekonomska pomoć određenog intenziteta, pod određenim uslovima. Po pravilu, nema zaključka da je u pitanju opšta kriza kapitalizma kao svetskog sistema privređivanja, da je reč o raspadanju onog sistema svetske privrede koji je uspostavljen tokom pretvaranja kapitalizma u jedinstveni svetski proces.

Otuda nije slučajno što je u godinama posle prvog i posle drugog svetskog rata i u teoriji i u politici međunarodnog sistema privređivanja preovlađivala neoklasična škola koja je u praksi vodila ka zaključivanju da je suština međunarodne ekonomske problematike u oba ova perioda bila da se obnavlja i vaspostavlja stanje koje je postojalo pre prvog svetskog rata. Drugim rečima, idealizovanje sistema zlatnog važenja dominiralo je teorijskim razmatranjima i bilo zvezda vodilja svih planova za obnavljanje privreda kapitalističkih zemalja, oštećenih ratom, kako posle prvog, tako i posle drugog svetskog rata. Čak i zemlje u kojima je u domenu nacionalnog privrednog razvoja uloga kejnzijanske škole imala veliku specifičnu težinu, odnosno pisci koji su u problematici unutrašnjeg razvoja kapitalističkih zemalja stajali na kejnzijanskim pozicijama, bilo direktno bilo indirektno, u domenu međunarodne ekonomske problematike davali su, otvoreno ili prećutno, određenu slobodu akcije neoliberalistima. Do ovoga je dolazilo verovatno manje iz određenih ubeđenja, a više zbog toga što, osim koncepcije o mogućem multiplikatorskom dejstvu spoljne trgovine na nacionalni dohodak,² ni Kejnzi ni postkejnzijanci nisu dali značajnije doprinose teoriji međunarodne trgovine, niti teoriji svetske privrede.

Kriza kapitalističkog sistema svetske privrede posebno je došla do izražaja u godinama posle drugog svetskog rata. Budući da je kapitalistička međunarodna podela rada osnova kapitalističkog sistema privređivanja u svetskim razmerama, najbolji je dokaz da se budućnost svetske privrede ne može da zasniva na podeli sveta na industrijske i sirovinске zemlje, odnosno na specijalizaciji pod kapitalističkim uslovima.

Neodrživost neoklasičnih koncepcija o svetskoj privredi i potreba za novim formulacijama o položaju pojedinih zemalja u sistemu svetske privrede došla je do izražaja ne samo zbog slamanja kolonijalnog sistema i postojanja socijalističkih zemalja već i zbog tehnoloških promena i strukturnih promena u proizvodnom potencijalu vodećih kapitalističkih zemalja, promenama njihove strukturno-ekonomske povezanosti sa ostalim delovima sveta, koje su nastupile kao posledica tehnološkog progressa. Otuda se javio paradoks koji već dve decenije opterećuje međunarodne ekonomske odnose

² F. Machlup: *International Trade and the National Income Multiplier*, The Blakeston Company, Philadelphia, 1950.

i izaziva poremećaje u svetskoj privredi. Taj se paradoks sastoji u činjenici što su razvijene kapitalističke zemlje bile u stanju da se osamostale i postanu *relativno samodovoljne* u pogledu niza proizvoda koje su ranije obezbeđivale iz kolonija, odnosno iz današnjih novooslobođenih zemalja. Samim tim dolazi do rušenja sistema integrisanosti svetske privrede uspostavljenog u XIX veku u procesu afirmacije kapitalizma i njegovih pratećih elemenata, kao što je kolonijalizam.

Razvijanjem sopstvene poljoprivredne proizvodnje razvijene kapitalističke zemlje u mnogome su se *osamostalile i u proizvodnji hrane i sirovina* poljoprivrednog porekla, čime su doprinele rušenju još jednog toka uzajamne zavisnosti i povezanosti nacionalnih ekonomija do kojih je doveo prethodni razvoj kapitalističkog sistema.

Dalje, umesto sve intenzivnije svetske podele rada između pojedinih zemalja u raznim delovima sveta, razvoj međunarodnih ekonomskih odnosa posle drugog svetskog rata pokazuje da je u pitanju još jedan fenomen: *razvijanje specijalizacije proizvodnje među samim razvijenim kapitalističkim zemljama*. Na toj osnovi dolazi i do jačanja njihove uzajamne zavisnosti, što se posebno manifestuje kroz snažan razvoj njihove robne razmene, dok istovremeno dolazi do smanjivanja robne razmene sa nerazvijenim zemljama.

U radovima građanskih ekonomista ove i druge karakteristike savremene svetske privrede ne tretiraju se kao jedinstvena celina i logični razvoj događaja u uslovima prestanka funkcionisanja kapitalističkog kao jedinstvenog sistema svetske privrede. Umesto toga, svaki od ovih problema i oni o kojima dosad nije bilo reči tretiraju se kao izolovane pojave, pa se u meri u kojoj, prema ocenama pojedinih autora, takav problem zaslužuje pažnju, pokušavaju i da nađu objašnjenja i razlozi za pojavu, kao i metodi za otklanjanje problema. Ali, u toj materiji se više polazi sa stanovišta pragmatističkih koncepcija o »rešavanju« jednog konkretnog pitanja, umesto da se postojeći problemi savremene svetske privrede povežu u celini i traže objašnjenja u domenu ekonomske teorije, a ne »rešenja« sa stanovišta ekonomske politike, u ovom slučaju međunarodne ekonomske politike.

Ovakva koncepcija posebno dolazi do izražaja u periodu obnove zapadnoevropske privrede posle drugog svetskog rata, kada se kao osnovni, ključni problemi zapadnoevropskih zemalja ističu:

- potreba za integracijom privreda zemalja Zapadne Evrope;
- neophodnost normalizovanja finansijskih i platnih odnosa, tj. obnavljanja konvertibilnosti zapadnoevropskih valuta;
- pružanje pomoći nerazvijenim zemljama.

Sa stanovišta nazivanja izvesnih fenomena pravim imenom, može se reći da građanski pisci pokazuju najviše osetljivosti za kretanja u monetarnoj sferi. Otuda se i termin »križa« povremeno javlja,

po pravilu, u radovima u kojima se tretira stanje valuta razvijenih kapitalističkih zemalja, bilo u godinama neposredno po završetku drugog svetskog rata bilo da su u pitanju radovi prve polovine sedamdesetih godina.

Imajući u vidu ulogu monetarnog faktora kako u nacionalnoj privredi pojedinih zemalja, tako i u svetskom sistemu privređivanja nije slučajno što se u toj oblasti javlja veliki broj radova, posle gotovo svakog važnijeg događaja.

Druga značajna oblast u kojoj se javlja veliki broj radova jeste teorija i praksa međunarodne ekonomske integracije. Jedna od karakteristika teorijskih stavova o integraciji, karakteristika koja zaslužuje posebnu pažnju, jeste nastojanje da se proces u godinama posle drugog svetskog rata prikazuje kao proces integracije koji će dovesti do *reintegriranja svetske privrede* u jedinstvenu celinu, kao što je to bio slučaj u prošlosti. Drugim rečima, nastoji se da se stanje pre svetske ekonomske krize 1929/33. prikaže kao normalno stanje svetske privrede. Regionalna ekonomska integracija u savremenim uslovima posle drugog svetskog rata navodno je i najbolji put da se ponovo uspostavi nivo integrisanosti koji je postojao u XIX veku i do poznate velike ekonomske krize.³

Istovremeno, ima pisaca koji u procesu regionalne ekonomske integracije u Zapadnoj Evropi vide i neekonomske karakteristike tog procesa, i ukazuju na ulogu koju Zapadna Evropa treba da ima kao deo »slobodnog sveta«...⁴

Neki ekonomisti kao Walter Krause⁵ smatraju da je »buđenje Trećeg sveta« značajan faktor dezintegracije postojećeg (kapitalističkog) sistema svetske privrede, pa čak vide i opasnost da u tom procesu bivše kolonije ne počnu da slede model razvoja socijalističkih zemalja.⁶

Ukazujući na disproporcije u svetskom ekonomskom razvoju i na toj osnovi različit položaj pojedinih delova sveta i zemalja u svetskoj privredi, isti autor prihvata Nurkseovu tezu o »začaranom krugu siromaštva«, konstatujući da se »siromaštvo javlja i kao rezultat, ali isto tako i kao uzrok« ekonomske nerazvijenosti⁷.

U pokušaju da se nađu rešenja, bar u domenu ekonomske teorije za ubrzanje razvoja nerazvijenih zemalja, većina građanskih ekonomista uglavnom vrlo savesno nabraja niz teškoća i prepreka koje usporavaju i otežavaju ekonomski progres nerazvijenih zemalja. Međutim, akcenat, po pravilu, stavlja se na unutrašnje aspekte ovog problema. Tako se, kao limitirajući faktori, navode: nedosta-

³ Raoul Prebisch: *Weltwirtschaft und Europäische Integration* Minster, 1950, S. 6.

⁴ P. Ellsworth: *The International Economy*, 1964, p. 21.

⁵ W. Krause: *International Economics*, Boston, New York, 1965, p. 296.

⁶ *Ibid.*, p. 312.

⁷ *Ibid.*, p. 304.

tak prirodnih izvora, nepostojanje političke stabilnosti, nedostatak iskustva u organizaciji i upravljanju, nestimulativni sistemi raspodele dohotka, nepostojanje radne snage na različitim nivoima kvalifikovanosti koja bi mogla da primi na sebe težinu i složenost ekonomskog progresa, nedostatak sopstvene akumulacije, nedovoljan priliv inostranog kapitala, i sl. Totalno se devalvira uloga faktora kao što su kolonijalna pljačka i eksploatacija, teškoća pristupa tržištu, strukturne promene u proizvodnji i potrošnji u razvijenim kapitalističkim zemljama budući da je privreda nerazvijenih zemalja u osnovi dobijala profil privrede koji je odgovarao nameri da se nacionalna ekonomija kolonije maksimalno integriše sa privredom metropole, itd.

Radi poboljšanja položaja nerazvijenih zemalja, neki pisci, kao Raul Prebiš, smatraju da treba sniziti carinska opterećenja na robu iz nerazvijenih zemalja kada se ta roba plasira na tržišta razvijenih zemalja. Ali, u ovom pogledu postoje značajne razlike među građanskim ekonomistima⁸. Tako se W. Krause suprotstavlja R. Prebišu protivargumentom da bi usvajanje Prebiševe ideje moglo da dovede do priliva jevtine robe iz nerazvijenih u razvijene zemlje i da bi ta pojava mogla da ima negativne posledice po zaposlenost stanovništva u razvijenim zemljama!

Povezanost ekonomskih i vojno-političkih faktora ne mogu da se ignorišu ni u teorijskim koncepcijama ni u pokušajima da se nađu odgovarajuća rešenja za izvestan broj kriznih problema svetske privrede. To dolazi do izražaja i u shvatanjima Č. Kindlbergera⁹.

Sledeći savremeni građanski autor koji zaslužuje da se ovom prilikom pomene jeste i nobelovac Jan Tinbergen¹⁰. Smatrajući kao fait accompli da se nerazvijene zemlje nalaze pred problemom savlađivanja jaza u privrednom razvoju, Tinbergen stavlja poseban akcenat na ulogu osnovnih sredstava, tehničke opreme i kvalifikovane radne snage, dok se istovremeno, kao ograničavajući i, po pravilu, retki faktori, javljaju i zemlja i kapital. Izvesnu prednost u pogledu realnosti ocena odnosa u svetskoj privredi, ovaj pisac ima nad nizom ostalih autora, jer govori o kolonijalnoj eksploataciji i sa većom dozom realizma, u poređenju sa velikim brojem drugih autora, ukazuje na stvarne odnose ekonomskih snaga u savremenom svetu. Izlaz iz »začaranog kruga siromaštva« Jan Tinbergen vidi u povećavanju izvoza kapitala iz razvijenih zemalja, odnosno u plasmanu tog kapitala u privredni razvoj nerazvijenih delova sveta. Isto tako, Tinbergen konstatuje da nerazvijene zemlje mogu u savremenim uslovima da dobijaju pomoć za razvoj iz dvaju izvora: i od kapitalističkih i od socijalističkih zemalja. Nastojeći da uporedi isključivo kvantitativne karakteristike pomoći iz ovih dvaju izvora,

⁸ *Ibid.*, p. 525.

⁹ Ch Kindleberger: *International Economics*, Homewood, III., 1964, p. 489.

¹⁰ I. Tinbergen: *Shaping the World Economy*, New York, 1962.

Tinbergen ignoriše ostale, pre svega kvalitativno različite karakteristike programa pomoći kapitalističkih i socijalističkih zemalja.

Drugim rečima i Jan Tinbergen i plejada istaknutih i manje istaknutih savremenih građanskih ekonomista, više posredno nego neposredno ukazuju na krizno stanje svetske privrede i razrađuju niz shema za poboljšanje tog stanja, pre svega u oblasti međunarodnih monetarnih odnosa, to jest u domenu međunarodne likvidnosti i monetarnih reformi.

Što se tiče jedne od najznačajnijih protivrečnosti kapitalističkog načina proizvodnje i u nacionalnim i u međunarodnim okvirima, kao što je uskost tržišta i problem realizacije, rešenja se uglavnom traže preko razvijanja sistema međunarodne ekonomske integracije.

Elementi međunarodne ekonomije bili su uvek naglašeni u radovima građanskih pisaca, bilo da je reč o klasičnoj ili neoklasičnoj školi, sa njenim ranijim i savremenim varijacijama. Budući da je od svojih teorijskih i praktičnih začetaka kapitalizam imao ambicije globalnog sistema, prisutnost je elemenata međunarodne ekonomije ne samo opravdana nego i neizbežna u sistemu buržoaske političke ekonomije.

Analizirajući stanje u savremenoj fazi razvoja građanske ekonomske misli u ovoj oblasti, može da se konstatuje još jedna značajna činjenica, a to je da su u ovom domenu vodeće mesto i po broju i po kvalitetu radova zauzeli američki ekonomisti. Za ovu pojavu takođe može da se nađe niz objašnjenja, ali bismo ovom prilikom insistirali na jednom od njih. Ekonomisti iz SAD bili su, po prirodi stvari, orijentisani na izučavanje savremenih problema svetske privrede, pre svega zbog toga što je objektivni položaj privrede SAD, kao osnovne snage i svojevrsnog garanta savremenog kapitalističkog sistema i njegovog održanja u svetu takav, da je izučavanje kretanja u svetskoj privredi postalo neophodan integralni deo razmatranja niza karakteristika nacionalne privrede SAD. Za razliku od velikog broja drugih kapitalističkih zemalja, neophodnost izučavanja međunarodne ekonomske problematike nije direktna posledica zavisnosti stabilizacije privrede SAD od kretanja u svetskoj privredi. To je naročito jasno ako se ima u vidu mala uloga eksternih faktora u ukupnim kretanjima u privredi SAD. Međutim, položaj SAD kao stožera svetskog kapitalističkog sistema i nastojanja SAD kao svetske sile da ima razrađenu globalnu strategiju u svim oblastima, pa i u oblasti svetske privrede i međunarodnih ekonomskih odnosa, neminovno su nametali ovakav zadatak i u oblasti ekonomske teorije.

Svakako nije moguće da se u okvirima ovog rada nabroje svi, pa ni većina onih američkih autora koji su dali određeni doprinos formiranju savremene građanske teorije o svetskoj privredi, ali neka imena ne mogu se zaobići. Gotovo nema udžbenika iz ove oblasti da se ne naiđe na imena kao što su: Džekob Vajner, Čarls Kindl-

berger, Gotfrid Haberler, Robert Triffin, Hari Džonson, Pol Elsuort i drugi. Lista autora iz evropskih zemalja verovatno ne bi bila duža od američke, ni kada bi se evropski autori kumulativno konfrontirali sa značajnim piscima iz SAD u ovoj oblasti. U okviru grupe evropskih autora svakako mora da se zabeleži doprinos Džejmsa Mida, Roja Heroda, Bertila Olina, Jana Tinbergena, Gunara Mir-dala i niza drugih.

Iako je, kao što je ranije naglašeno, u većini radova građanskih pisaca iz domena svetske privrede duboko uvrežena logika neoklasične škole, u određenim oblastima i u određenim pitanjima, može da se zapazi i uloga kejnzijanstva, odnosno neokejnzijanstva. Drugim rečima, ovaj dosad najznačajniji pravac građanske političke ekonomije u XX veku nije ostao bez određenog uticaja ni na građanske teorije o svetskoj privredi i međunarodnim ekonomskim odnosima. To se posebno manifestuje u monetarnom sektoru, preko ideja o »dirigovanju valutom« i o regulisanju bilansa plaćanja. Drugim rečima, pod uticajem kejnzijanske škole u teoriji svetske privrede takođe se nalazi teza o prednostima unutrašnje nad spoljnom ravnotežom. Otuda i potreba za regulisanjem kako međunarodne valute, tako i bilansa plaćanja.

Korišćenje sredstava unutrašnje monetarne politike u cilju regulisanja stanja u bilansu plaćanju mnogo je više zastupljeno u teorijskim razmatranjima negoli u praktičnoj primeni teorijskih zaključaka u domenu spoljnoekonomске politike. Tako se, na primer, u skladu sa teorijskim postavkama mogu da koriste i inflacija i deflacija kao instrumenti kojima može da se postigne uravnoteženje bilansa plaćanja. U praksi se mnogo više primenjuje inflacija nego deflacija, uprkos duboke formalne logičnosti oba instrumenta. Istovremeno inflacija se primenjuje daleko više radi postizanja određenih ciljeva unutrašnjeg razvoja, pre svega pune zaposlenosti ili pak povećanja zaposlenosti, nego iz platnobilansnih razloga. Što se pak deflacije tiče, uprkos njene formalne logičnosti, bremenitost rastućom nezaposlenošću jeste njena karakteristika koja je čini neprihvatljivom i u unutrašnjoj i u spoljnoekonomskoj politici.

I u ovoj, kao i u nizu drugih oblasti koje razmatra građanska ekonomska teorija, neizbežno se nailazi na političko-ekonomske zaključke, koji, u nizu slučajeva, devalviraju sama teorijska istraživanja i manifestuju se kao svojevrsni oblici zadržavanja postojećih odnosa ekonomskih snaga. Od toga nisu imuni ni pisci kao što je Dž. Vajner¹¹ koji u jednom svom radu posvećenom odbrani tzv. »dolarske diplomatije« nastoji da mobilise teorijske i praktične argumente za odbranu ekspanzije američkih monopola i održanje njihovih pozicija u svetskoj privredi, a posebno u nerazvijenim zemljama. Korišćenje moći američke države za zaštitu interesa privatnog kapitala plasi-

¹¹ J. Viner: *International Economics*, Glencoe, Ill., 1951, p. 346.

ranog u nizu zemalja, Vajner objašnjava kao potrebu da se sačuvaju interesi i zemlje izvoznice i zemlje uvoznice kapitala.

Kod nekih pisaca, kao što je Adolf Veber, dolaze i sredinom XX veka do izražaja maltuzijanske koncepcije o stanovništvu kao osnovnom uzroku niza ekonomskih teškoća svetske privrede.¹²

Bilo bi, svakako pogrešno da se svi savremeni građanski pisci okvalifikuju jedinstveno, da se tretiraju kao da imaju zajednički imenitelj. Kao i u nizu drugih oblasti, i u ovoj dolaze do izražaja razlike između progresivno i konzervativno orijentisanih ekonomskih teoretičara savremene građanske političke ekonomije.

Jedan od pisaca koji zaslužuje posebnu pažnju kao predstavnik progresivnog krila građanskih teoretičara je i Gunar Mirdal. U svojim radovima o svetskoj privredi, G. Mirdal ukazuje na neophodnost rešavanja gorućih problema putem sprovođenja programa integracije i solidarnosti između razvijenih i nerazvijenih delova sveta. U tom pogledu, u poređenju sa drugim piscima, on otvara niz novih mogućnosti. Posebno se ističu njegov realizam u oceni položaja nerazvijenih zemalja i, mada ne direktno, takođe pitanje odgovornosti razvijenih zemalja koje su preko dugogodišnje kolonijalne eksploatacije doprinele formiranju takve strukture proizvodnje u nerazvijenim zemljama da u savremenim uslovima te zemlje ne mogu da same rešavaju svoje ekonomske probleme, a posebno ne probleme izmene postojeće strukture proizvodnje i izvoza i njene zamene novom.¹³ Mirdal takođe ukazuje na značaj i doprinos Marksovih ocena razvoja svetske privrede iako umesto Marksovih zaključaka o neizbežnosti socijalne revolucije, Mirdal nastoji da nađe rešenja za savremeni svetski kapitalistički sistem na osnovi njegovog reformisanja.

*
* * *

Kao što je u početku ovog rada istaknuto, savremena građanska teorija svetske privrede nije u stanju da pruži metodološki i suštinski odgovor na akutna pitanja krize svetskog sistema proširene reprodukcije. Nezavisno od toga da li je u pitanju progresivna ili konzervativna orijentacija pojedinih autora i nezavisno od toga da li nastoje da u svojim radovima svedu na najmanju meru elemente subjektivizma i apologetike, njihova klasna ograničenost manifestuje se na različite načine. Jedan je od najčešćih načina parcijalni pristup izučavanju pojedinih pitanja svetske privrede. Istovremeno, većina pisaca maksimalnu pažnju obraća monetarnoj i prometnoj, a daleko manje sferi neposredne proizvodnje.

Imajući u vidu činjenicu da se u savremenim odnosima ekonomskih snaga javljaju tri kategorije zemalja: razvijene kapitalis-

¹² A. Weber: *Weltwirtschaft*, Berlin, 1950.

¹³ G. Myrdal: *International Economics*, p. 470, 472.

tičke, socijalističke i nerazvijene zemlje, samo se po sebi razume zbog čega savremena građanska teorija svetske privrede, čak i da je sa formalnog i metodološkog stanovišta prihvatljiva, nije u stanju, i neće biti u stanju u dogledno vreme, da pruži odgovarajuća rešenja za traženje izlaza iz sadašnjeg kriznog položaja u kojem se nalazi svetska privreda. Suštinu te krize najbolje ilustruje položaj nerazvijenih zemalja. Dok druge dve kategorije zemalja i kapitalističke industrijske i socijalističke zemlje, svaka iz svojih specifičnih razloga, mogu da apsorbuju negativne posledice koje postojeće stanje svetske privrede može da ima na te zemlje individualno ili kolektivno, nerazvijene zemlje to nisu u stanju da učine bez razvijenog sistema međunarodne saradnje. Ta saradnja može da se odvija u više pravaca, ali ovom prilikom treba posebno da se istaknu tri osnovna: nerazvijene zemlje međusobno, i sa svakom od pomenutih grupa zemalja. Samo se po sebi razume da intenzitet, oblici i druge karakteristike saradnje mogu da odstupaju od grupe do grupe ili od zemlje do zemlje.

Za takva rešenja savremena ekonomska teorija ne nudi teorijske formulacije, ali se nalazi pod permanentnim pritiskom životnih potreba savremenog čovečanstva. Jedan od vidova probijanja onoga što bi moglo da se nazove zahtevom za suštinske promene u odnosima snaga u svetskoj privredi jeste nastojanje da se formuliše i sprovodi u život novi međunarodni ekonomski poredak. Bez obzira na to što su elementi platforme koja karakteriše NMEP daleko od toga da pretenduju na teorijsko uopštavanje, osnovne komponente NMEP ne mogu da se izbegnu u toku budućeg razvoja teorije svetske privrede i međunarodnih ekonomskih odnosa, nezavisno od toga da li je reč o građanskoj ili o marksističkoj verziji.

Ne ulazeći ovom prilikom u razmatranje samih principa NMEP, neophodno je da se istakne da oni u suštini imaju nekapitalistički, a na mahove i antikapitalistički, karakter. Otuda je veoma teško da se očekuje da će teorijska razrada u osnovi antikapitalističkog programa naći svoje pobornike među građanskim ekonomistima. Istovremeno, budući da ta načela predstavljaju platformu prihvaćenu od većine svetskog stanovništva koje živi u nerazvijenim zemljama, može se očekivati da otpor sprovođenju u život tih načela kao i njihovom teorijskom uopštavanju neće biti otvoren i direktan, ali to ne znači da će biti manji. Naprotiv, i u domenu ekonomske teorije i u domenu spoljnoekonomske politike, otpor će da se manifestuje u raznim vidovima, od pokušaja ignorisanja do pokušaja iskrivljivanja tih načela.

Otuda se teško može očekivati da bi u krilu savremene građanske političke ekonomije mogla da se formuliše takva teorija svetske privrede koja bi u osnovi imala nekapitalistički karakter. Novi doprinosi u domenu teorije svetske privrede mogu da se očekuju prvenstveno u krilu marksističke političke ekonomije, nezavisno od toga u kojem delu sveta stvaraju pojedini autori. Uslovi za formulisanje

nove teorije umnogome će da zavise od slobodnog kreativnog procesa i opšte klime za slobodu stvaralaštva koja je *conditio sine qua non* za rađanje istinski novih doprinosa i, isto tako, od rastućeg angažovanja svih socijalističkih zemalja u međunarodnim ekonomskim odnosima, kako bi se stimulisali marksistički pisci u svim sredinama za dublje izučavanje ove problematike, čiji značaj raste u pravnoj srazmeri sa afirmacijom socijalizma kao svetskog procesa.

Prof. dr LJUBIŠA S. ADAMOVIĆ, Faculty of Economics, Belgrade

MODERN DISCREPANCY BETWEEN BOURGEOIS ECONOMIC THEORIES
AND CURRENT STATE OF THE WORLD ECONOMY

S u m m a r y

Author of this paper is discussing the issue of relationships between the modern concepts of the bourgeois economists in the area of international economics and the world economy and the real state and conditions of international economic relations.

According to the author's view marxist writer in the past as well as in the present were not very much involved in the area of international economic relations. He has given several reasons to explain relatively passive attitude of the Marxists within the profession as far as international economics is concerned. He is expressing the hope that Marxian writers would get much more engaged in this area if and when external factors became much more important for many socialist countries.

Basing his views on Marx's ideas on the world market, author claims that the nature of international economic relations and the laws of the world market did not lose their capitalistic features until the current days. The fact that capitalism is not any more the unique and the only economic system of the world did not influence the area of international economic relations with major effects. Many socialist countries are still basing their economic equilibrium upon the principles of the closed economy, while many underdeveloped countries are basically dependent upon the former colonial powers and developed countries in general.

The second part of the paper is dealing with the analysis of the main streams of thoughts in international economics among the modern bourgeois writers. Author is not entering into details but rather concentrates his attention upon the basic principles and conceptual approaches of several outstanding representatives of the modern international economics theories in the West. He claims that many of the modern authors are still writing in the spirit of classical and neoclassical tradition, disregarding the real state of affairs in the world economy of today (P. Ellsworth, W. Krause, Ch. Kindleberger, J. Viner, A. Weber, etc.). Several others like F. Machlup are deve-

loping their theoretical concepts on the role of the foreign factor in the national economy along the lines of the Keynesian thinking, using the formal apparatus of the same school of thought Together with the postkeynesian writers, R. Prebisch and G. Myrdal are not only accepting the role of state intervention in the international economic relations, but also have a realistic approach as far as the diagnosis of the world economy is concerned. Unfortunately they are not able, according to the author's view to find solutions particularly for the less developed countries, despite of the fact that they have insisted upon the issue of the underdeveloped countries as one of the key problems of the modern world economy.

Author claims that the modern bourgeois doctrine of the international economics does not give an overall framework large enough to open new possibilities for introduction of the new ways and new solutions for the basic problems of the world economy, particularly concerning the elimination of exploitation in international economic relations.

New ideas and new concepts dealing with the future of the world economy do exist, according to the author, along the lines of the New International economic order. This platform could be used as a very important incentive to formulate a new theory of international economic relations. Author claims that only within the Marxian wing of the modern economic thought such a theory could be formulated. But in order to achieve this goal, among other things a favourable climate inducive to creative theoretical thinking has to be provided.

Проф. Д-р ЛЮБИША АДАМОВИЧ, Экономический факультет, Белград

НЕСОГЛАСОВАННОСТЬ МЕЖДУ СОВРЕМЕННЫМИ БУРЖУАЗНЫМИ ТЕОРИЯМИ И РЕАЛЬНЫМИ ДВИЖЕНИЯМИ В ОБЛАСТИ МИРОВОЙ ЭКОНОМИИ

Резюме

В своем сообщении автор поднимает вопрос соотношений между теоретическими концепциями современной буржуазной политической экономии и экономическими теориями в общем, в первую очередь той части, которая занимается анализом закономерности, действующим в мировой экономике и в международных экономических отношениях и *подлинных течений* и отношений в современной мировой экономике. Автор также подчеркивает, что марксистская политическая экономия по целому ряду причин ни в прошлом, а ни сегодня не дала более или менее важный вклад в эту область. Однако он считает, что с интенсивным развитием социалистических стран и ростом их участия в мировом хозяйстве и эта область в сфе-

ре экономической теории станет гораздо интересней для марксистов. Тем более, что как правило, теория развивается в соответствии с требованиями общественных нужд и практики.

Исходя из марксистской позиции по отношению к мировому рынку автор констатирует, что ни характер, ни основы закономерности капиталистического мирового рынка до сегодняшнего дня не изменились. Все течения международного экономического сотрудничества имеют в своем основании капиталистический характер. Тот факт, что существует и другая группа стран, прежде всего социалистических, а затем большое число развивающихся стран, которые не видят свое будущее в подтверждении капитализма, оказался недостаточным, чтобы внести до семидесятых годов XX века новые отношения в мировую систему расширенного воспроизводства.

Вторую часть работы автор посвящает анализу взглядов ведущих буржуазных авторов в области международной экономики. Не вдаваясь детально в анализ работ отдельных авторов Д-р Адамович пытается обратить внимание на сущность их взглядов. При этом он рассматривает работы тех буржуазных авторов которые в ходе XX века дали свой вклад в эту область. Некоторые из этих авторов по традиции классической и неоклассической школы, независимо от реальных движений в мировой экономике стоят на позициях либерализма (Р. Эллсфорт, В. Краус, Х. Киндлебергер, И. Винтер, А. Вебер). Другие, как например Ф. Махлуп развивают свои идеи о роли внешнего фактора в национальном хозяйстве в духе кейнсианской школы и посредством аналитической аппаратуры этой школы. Вместе с посткейнсианцами, Р. Пребиш и Г. Мюрдал допускают не только государственную интервенцию в международных экономических отношениях, но и указывают на определенное положение в современном мировом хозяйстве — в первую очередь на положение неразвитых стран, а также и на положение которое должно измениться в случае необходимости обеспечения длительного решения и расцвета мира в целом.

Однако, согласно оценке автора никто из этих авторов-сторонников современной буржуазной доктрины о мировой экономике и международных экономических отношениях не дал целостный концепт о необходимых переменах в международной системе хозяйствования, который бы оставил довольно широкое пространство для развития международного экономического сотрудничества без эксплуатации.

Современная практика, со своей стороны, требует таких решений и автор выражает сомнение, с аспекта возможности, нахождения этих решений в рамках буржуазной экономической теории. Основные компоненты новой теории мировой экономики и новые принципы международного экономического сотрудничества автор видит в некоторых тезисах о новом международном экономическом порядке. Новые теоретические решения и формулировки автор ожидает от современных марксистов и, на основании этого, указывает на необходимость создания такой общественной обстановки которая бы поощряла дальнейшее развитие марксистской экономической теории в общем и теории о мировой экономики в частности.

